

Рухливість електронів в сульфіді кадмію

О.П. Малик^{1,*}, В.М. Родич², Г.А. Ільчук²

¹ Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра напівпровідникової електроніки, пл. Св. Юра, 1, 79013 Львів, Україна
² Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра фізики, вул. Ст. Бандери, 12, 79013 Львів, Україна

(Одержано 09.06.2015; опубліковано online 20.10.2015)

Розглянуто процеси розсіяння електронів на близькодіючому потенціалі обумовленому взаємодією з полярними та неполярними оптичними фононами, п'єзоелектричними та акустичними фононами, центрами статичної деформації, іонізованими та нейтральними домішками в кристалах CdS з концентрацією домішок $\sim 5.6 \times 10^{16} + 8.7 \times 10^{17} \text{ см}^{-3}$. Розраховано температурну залежність рухливості та Холл-фактора електронів в інтервалі 10÷400 К.

Ключові слова: Явища переносу, Розсіяння носіїв заряду, Сульфід кадмію.

PACS number: 72.20.Dp

1. ВСТУП

Сульфід кадмію знаходить широке застосування при виготовленні тонкоплівкових перетворювачів сонячної енергії [1, 2]. Подальший прогрес у оптимізації приладів на основі CdS вимагає більш ретельного моделювання його фізичних параметрів. Одним з важливих параметрів цього матеріалу є рухливість носіїв заряду. Експериментальні дані з дослідження температурної залежності рухливості електронів в CdS представлені в роботі [3]. Як правило, теоретичний аналіз цих залежностей проводиться в наближенні часу релаксації або варіаційним методом. Спільною особливістю всіх цих методів є використання для опису явищ переносу в цьому матеріалі далекодіючих моделей розсіяння носіїв заряду. В цих моделях припускалося, що носій взаємодіє з усім кристалом (електрон-фононна взаємодія) або носій взаємодіє з потенціалом зарядженої домішки, радіус дії якого $\sim 20\text{-}100a_0$ (a_0 – стала ґратки). Однак, таке припущення містить наступні протиріччя: а) воно суперечить спеціальній теорії відносності, згідно якої носій взаємодіє тільки з сусідніми областями кристалу; б) воно суперечить атомістичному принципу, згідно з яким носій взаємодіє (віддає енергію) тільки з одним атомом, а не з багатьма атомами одночасно. Крім того, для дефектів з потенціалом взаємодії $U \approx 1/r^n$ ($n = 1,2$) на відстанях $\sim 10 a_0$ потенціал стає величиною другого порядку малості, тоді як зазначені вище моделі розглядаються в першому (борнівському) порядку теорії збурень. З іншого боку, в роботах [4-7] були запропоновані близькодіючі моделі розсіяння носіїв заряду в сполуках АІІВІ та

АІІВV з структурою цинкової обманки та вюртциту, в яких вищевказані недоліки були відсутні. При цьому припускалося, що носій взаємодіє з потенціалом дефекту тільки в межах однієї елементарної комірки. Поряд з тим, в роботі [7] при розгляді розсіяння електронів в напівпровіднику з структурою вюртциту приймалося до уваги складна структура оптичних коливань кристалічної ґратки. Метою теперішньої роботи є застосування цього підходу для опису процесів розсіяння електронів на різних типах дефектів кристалічної ґратки в CdS.

2. ТЕОРІЯ

Структура вюртциту кристалічної ґратки CdS містить чотири атоми в елементарній комірці, що призводить до існування 12 коливальних мод. Згідно теорії груп ці коливання атомів елементарної комірки можна представити у вигляді суми незвідних зображень [8]: $\Gamma = 2 A_1 + 2 B_1 + 2 E_1 + 2 E_2$. Одна A_1 мода та одна пара E_1 моди представляють акустичні вітки коливань. Відповідно, сума $\Gamma_{opt} = A_1 + 2 B_1 + E_1 + 2 E_2$ представляє оптичні коливальні моди. Оптичні коливання класифікуються по зміщенню атомів вздовж осі c_0 та напрямку перпендикулярному до осі c_0 . В результаті отримаємо: моди A_1 та E_1 представляють полярні оптичні коливання, а моди $B_1^{(1)}, B_1^{(2)}, E_2^{(1)}, E_2^{(2)}$ – неполярні оптичні коливання.

Ймовірність переходу електрона з стану $\mathbf{k}$ в стан $\mathbf{k}'$, викликаного взаємодією з полярним оптичним фононом коливальної моди A_1 має вигляд [7]:

$$W_{A_1}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{2 \pi^7 \gamma_{FO}^{10} e^4}{675 \varepsilon_0^2 a_0^4 c_0^2 G} \frac{M_{Cd} + M_S}{M_{Cd} M_S} \left(3a_0^2 + c_0^2 \right) \left\{ \frac{1}{\omega_{LO}} \left[N_{LO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{LO}) + (N_{LO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{LO}) \right] + \frac{1}{\omega_{TO}} \frac{a_0^2}{c_0^2} \left[N_{TO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{TO}) + (N_{TO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{TO}) \right] \right\}, \quad (1)$$

* omalyk@ukr.net

де ε_0 – діелектрична стала вакууму; γ_{PO} – підгоночний параметр, який визначає радіус дії близькодйючого потенціалу $R = \gamma_{PO} \frac{1}{2} \sqrt{3 a_0^2 + c_0^2}$ ($0 < \gamma_{PO} \leq 1$, $a_0; c_0$ – сталі елементарної комірки структури вюртцит); G – число елементарних комірок в об'ємі кристалу; M_{Cd}, M_S – маса атомів; N_q – число фононів з

відповідною частотою поздовжніх ($\omega(\mathbf{q}) = \omega_{LO}$) та поперечних ($\omega(\mathbf{q}) = \omega_{TO}$) коливань при $\mathbf{q} \rightarrow 0$.

Для полярної оптичної моди E_1 одиничний вектор поляризації (в напрямку коливань атому Cd) приймає два значення: $\xi_1 = (1, 0, 0)$ та $\xi_1 = (0, 1, 0)$. Для першого випадку ймовірність переходу має вигляд [7]:

$$W_{E_1}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{8 \pi^7 \gamma_{PO}^{10} e^4}{675 \varepsilon_0^2 a_0^4 c_0^2 G} \frac{M_{Cd} + M_S}{M_{Cd} M_S} (3a_0^2 + c_0^2) \left\{ \frac{1}{\omega_{LO}} [N_{LO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{LO}) + (N_{LO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{LO})] + \frac{1}{\omega_{TO}} \frac{c_0^2}{a_0^2} [N_{TO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{TO}) + (N_{TO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{TO})] \right\}, \quad (2)$$

а для другого випадку

$$W_{E_2}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{4}{3} \frac{2 \pi^7 \gamma_{PO}^{10} e^4}{675 \varepsilon_0^2 a_0^4 c_0^2 G} \frac{M_{Cd} + M_S}{M_{Cd} M_S} (3a_0^2 + c_0^2) \frac{1}{\omega_{TO}} \left(1 + \frac{c_0^2}{a_0^2} \right) \times [N_{TO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{TO}) + (N_{TO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{TO})]. \quad (3)$$

Тоді ймовірність переходу для полярної оптичної моди E_1 визначається з виразу:

$$W_{E_1}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = W_{E_{11}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{E_{12}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}'), \quad (4)$$

а повна ймовірність переходу при полярних оптичних (ПО) коливаннях має вигляд:

$$W_{ПО}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = W_{A_1}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{E_{11}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{E_{12}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') \quad (5)$$

$$W_{B_1^{(1)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{128 \pi^3 A^2 d_0^2 e^4 a_0^4 c_0^2}{6 M G \omega_{LO} (3a_0^2 + c_0^2)^4} [N_{LO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar\omega_{LO}) + (N_{LO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar\omega_{LO})], \quad (6)$$

де d_0 – константа оптичного потенціалу деформації; $A = 1.137$; $M = 2 M_{Cd} + 2 M_S$ – маса елементарної комірки.

Для неполярної оптичної моди коливань $B_1^{(2)}$ домінуючими є поздовжні коливання в підгратці S. Для цієї моди ймовірність переходу носія заряду $W_{B_1^{(2)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}')$ має вигляд, аналогічний співвідношенню (6) з відповідним значенням ω_{LO} та $A = -6.299$.

Для неполярної оптичної моди коливань $E_2^{(1)}$ виконуються наступні умови:

$$q = q_z; \quad q_x = q_y = 0 \quad \begin{cases} \xi_x = 1; \quad \xi_y = \xi_z = 0 - \text{ТО мода;} \\ \xi_y = 1; \quad \xi_x = \xi_z = 0 - \text{ТО мода.} \end{cases} \quad (7)$$

Для цих двох ТО-мод домінуючі коливання спостерігається в підгратці Cd. Для цієї моди ймовірність переходу носія заряду $W_{E_2^{(1)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}')$ має вигляд, аналогічний співвідношенню (6) з відповідним значенням ω_{LO} та $A = 0.583$.

Коливання моди $E_2^{(2)}$ задовольняють умові (7), з тією різницею, що домінуючі коливання відбуваються в підгратці S. Аналогічно до попереднього випадку

Для неполярної оптичної моди коливань $B_1^{(1)}$ виконується умова: $\mathbf{q} = (0, 0, q)$; $\xi = (0, 0, 1)$. Для цієї LO-моди одна підгратка (S) знаходиться в спокої, тоді як в іншій підгратці (Cd) сусідні атоми рухаються в протилежних напрямках. Тоді ймовірність переходу для цього типу коливань визначається з виразу [7]:

ку ймовірність переходу носія заряду $W_{E_2^{(2)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}')$ має вигляд (6) з відповідним значенням ω_{LO} та $A = 3.41$.

Результуюча ймовірність переходу носія при розсіянні на неполярному оптичному (НПО) фоні визначається з виразу:

$$W_{НПО}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = W_{B_1^{(1)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{B_1^{(2)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{E_2^{(1)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') + W_{E_2^{(2)}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') \quad (8)$$

Ймовірність переходу носія заряду з стану $\mathbf{k}$ в стан $\mathbf{k}'$, викликаного взаємодією з акустичними коливаннями (АК) кристалічної ґратки визначається із співвідношення [7]:

$$W_{АК}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{8}{3} \cdot \frac{a_0^4 c_0^2}{(3 a_0^2 + c_0^2)^3} \times \frac{\pi^3 E_{AC}^2 k_B T}{\hbar G M} \left(\frac{1}{c_{||}} + \frac{2}{c_{\perp}} \right)^2 \cdot \delta(\varepsilon' - \varepsilon), \quad (9)$$

де враховано пружний характер процесу розсіяння; E_{AC} – константа акустичного потенціалу деформації; $c_{||}, c_{\perp}$ – поздовжня та поперечна швидкість звуку відповідно.

При розгляді взаємодії електрона з

п'єзоелектричними коливаннями необхідно визначити компоненти п'єзоелектричного тензора $\mathbf{e}$ та макроскопічного тензора деформації $\mathbf{S}$. Для структури вюртциту компоненти тензора $\mathbf{e}$ мають вигляд:

$$\mathbf{e} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & e_{15} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & e_{15} & 0 & 0 \\ e_{13} & e_{13} & e_{33} & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}, \quad (10)$$

де для компонентів тензора використані позначення Воїгта (Voigt), в координатних позначеннях ці компоненти виражаються наступним чином: $e_{13} = e_{133}$; $e_{33} = e_{333}$; $e_{15} = e_{113}$; решта $e_{\alpha\beta\gamma} = 0$.

Компоненти тензора $\mathbf{S}$ визначаються з співвідношення:

$$B_{13} = \frac{1}{2} i \left[q_x \left(2 \xi_{z,v} + \xi_{x,v} \frac{a_0}{c_0} \right) + q_z \left(2 \xi_{z,v} \frac{c_0}{a_0} + \xi_{x,v} \right) \right]; \quad B_{33} = i \xi_{z,v} \left(q_x \frac{a_0}{c_0} + q_z \right). \quad (13)$$

Поляризація кристалу визначається з виразу $\mathbf{P} = \mathbf{e} \cdot \mathbf{S}$, відповідно отримаємо:

$$P_1 = e_{1ik} S_{ik} = e_{133} S_{33} + 2 e_{113} S_{13}; \quad P_2 = e_{2ik} S_{ik} = 0; \quad P_3 = e_{3ik} S_{ik} = e_{333} S_{33}, \quad (14)$$

тобто, необхідно знати лише дві компоненти макроскопічного тензора (S_{13} та S_{33}) деформації.

Спочатку розглянемо поширення поздовжньої акустичної хвилі вздовж осі c_0 кристалу:

$$\mathbf{S} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & S_{13} \\ 0 & 0 & S_{23} \\ S_{31} & S_{32} & S_{33} \end{pmatrix}; \quad S_{13} = \sum_{\mathbf{q}} \left[\frac{\hbar}{2 M G \omega_{||}} \right]^{1/2} \left[b_{\mathbf{q}} e^{i \mathbf{q} \mathbf{a}} - b_{\mathbf{q}}^* e^{-i \mathbf{q} \mathbf{a}} \right] i \mathbf{q} \frac{c_0}{a_0};$$

$$S_{33} = \sum_{\mathbf{q}} \left[\frac{\hbar}{2 M G \omega_{||}} \right]^{1/2} \left[b_{\mathbf{q}} e^{i \mathbf{q} \mathbf{a}} - b_{\mathbf{q}}^* e^{-i \mathbf{q} \mathbf{a}} \right] i \mathbf{q}.$$

Використовуючи методику розрахунку, представлену в [4], отримаємо вираз для ймовірності перехо-

де $\mathbf{Q}$ – вектор зміщення атомів в елементарній комірці, який є функцією дискретних змінних $\mathbf{Q}_i = \mathbf{Q}_i(n_1, n_2, n_3)$.

Використовуючи методику розрахунку похідних $\frac{\partial Q_{\alpha}}{\partial x^{\beta}}$, описану в [7], отримаємо вираз:

$$S_{\alpha\beta} = \sum_{\mathbf{q},v} \left[\frac{\hbar}{2 M G \omega_v} \right]^{1/2} B_{\alpha\beta} \left[b_{\mathbf{q},v} e^{i \mathbf{q} \mathbf{a}} - b_{\mathbf{q},v}^* e^{-i \mathbf{q} \mathbf{a}} \right], \quad (12)$$

де $b_{\mathbf{q},v}$ та $b_{\mathbf{q},v}^*$ – оператори анігіляції та народження фононів, $B_{\alpha\beta}$ – деякі величини, серед яких, як буде показано нижче, суттєвими є B_{13} та B_{33} :

$\mathbf{q} = (0, 0, q)$; $\xi = (1, 0, 0)$. В цьому випадку компоненти тензора $\mathbf{S}$ мають вигляд:

ду носія заряду у випадку поширення поздовжньої акустичної хвилі вздовж осі c_0 кристалу:

$$W_{|| \text{ ПАК}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{e^2 \pi^7 \gamma_{PZ}^{10} (3 a_0^2 + c_0^2) k_B T}{450 \varepsilon_0^2 \hbar c_1^2 G M} E_{PZ ||}^2 \delta(\varepsilon' - \varepsilon), \quad (15)$$

де γ_{PZ} – підгоночний параметр, що визначає радіус дії близькодійючого потенціалу,

$$R = \gamma_{PZ} \frac{1}{2} \sqrt{3 a_0^2 + c_0^2} \quad (0 < \gamma_{PZ} \leq 1), \quad E_{PZ ||} = 2 \frac{c_0}{a_0} \left(e_{13} + 2 e_{15} \frac{c_0}{a_0} \right) + e_{33}.$$

Для поширення поперечної акустичної хвилі вздовж осі c_0 кристалу маємо два випадки.

1)

$$\mathbf{q} = (0, 0, q); \quad \xi = (1, 0, 0); \quad \mathbf{S} = \begin{pmatrix} S_{11} & S_{12} & S_{13} \\ S_{21} & 0 & 0 \\ S_{31} & 0 & 0 \end{pmatrix}; \quad S_{13} = \frac{1}{2} \sum_{\mathbf{q}} \left[\frac{\hbar}{2 M G \omega_{\perp}} \right]^{1/2} \left[b_{\mathbf{q}} e^{i \mathbf{q} \mathbf{a}} - b_{\mathbf{q}}^* e^{-i \mathbf{q} \mathbf{a}} \right] i \mathbf{q};$$

$$S_{33} = 0; \quad P_1 = 2 e_{15} S_{13}; \quad P_2 = P_3 = 0;$$

$$\frac{\partial P_1}{\partial x} = 2 e_{15} \frac{\partial S_{13}}{\partial x} = - \sum_{\mathbf{q}} \left[\frac{\hbar}{2 M G \omega_{\perp}} \right]^{1/2} \left[b_{\mathbf{q}} e^{i \mathbf{q} \mathbf{a}} + b_{\mathbf{q}}^* e^{-i \mathbf{q} \mathbf{a}} \right] \mathbf{q}^2 2 e_{15} \frac{c_0}{a_0}.$$

2)

$$\mathbf{q} = (0, 0, q); \xi = (0, 1, 0); \mathbf{S} = \begin{pmatrix} 0 & S_{12} & 0 \\ S_{21} & S_{22} & S_{23} \\ 0 & S_{32} & 0 \end{pmatrix}; S_{13} = 0; S_{33} = 0; P_1 = P_2 = P_3 = 0.$$

Розрахунок ймовірності переходу електрона аналогічний до попереднього випадку і дає:

$$W_{\perp \text{ ПАК}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{e^2 \pi^7 \gamma_{PZ}^{10} (3 a_0^2 + c_0^2) k_B T}{450 \varepsilon_0^2 \hbar c_{\perp}^2 G M} E_{PZ\perp}^2 \delta(\varepsilon' - \varepsilon), \quad (16)$$

де $E_{PZ\perp} = 2e_{15} \frac{c_0}{a_0}$.

Розглянемо поширення поздовжньої оптичної хвилі вздовж осі c_0 кристалу: $\mathbf{q} = (0, 0, q); \xi = (1, 0, 0)$.

Цим умовам задовольняє A_1 коливання ПО моди і

$$A_1 \text{ мода: } W_{\parallel \text{ ПОП}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{32 e^2 \pi^9 \gamma_{PZ}^{10} E_{PZ\perp}^2}{75^2 \varepsilon_0^2 G \omega_{LO}} \frac{M_{Zn} + M_O}{M_{Zn} M_O} [N_{LO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar \omega_{LO}) + (N_{LO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar \omega_{LO})]; \quad (17)$$

$B_1^{(1)}$ та $B_1^{(2)}$ моди:

$$W_{\parallel \text{ ПОП}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{64 e^2 \pi^9 \gamma_{PZ}^{10} E_{PZ\perp}^2 A^2}{75^2 \varepsilon_0^2 G M \omega_{LO}} [N_{LO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar \omega_{LO}) + (N_{LO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar \omega_{LO})]. \quad (18)$$

Розгляд поширення поперечної оптичної хвилі вздовж осі c_0 кристалу аналогічний до попереднього випадку. Тут відповідний внесок дають E_1 коливан-

E_1 мода:

$$W_{\perp \text{ ПОП}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{32 e^2 \pi^9 \gamma_{PZ}^{10} E_{PZ\perp}^2}{75^2 \varepsilon_0^2 G \omega_{TO}} \frac{M_{Zn} + M_O}{M_{Zn} M_O} [N_{TO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar \omega_{TO}) + (N_{TO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar \omega_{TO})]; \quad (19)$$

$$E_2^{(1)} \text{ та } E_2^{(2)} \text{ моди: } W_{\perp \text{ ПОП}}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{64 e^2 \pi^9 \gamma_{PZ}^{10} E_{PZ\perp}^2 A^2}{75^2 \varepsilon_0^2 G M \omega_{TO}} [N_{TO} \delta(\varepsilon' - \varepsilon - \hbar \omega_{TO}) + (N_{TO} + 1) \delta(\varepsilon' - \varepsilon + \hbar \omega_{TO})]. \quad (20)$$

Згідно близькодіючих моделей розсіяння в напівпровідниках зі структурою вюртциту ймовірності переходу носія заряду з стану $\mathbf{k}$ в стан $\mathbf{k}'$, викликаного взаємодією з потенціалом статичної деформації (СД), іонізованою (ІД) та нейтральною (НД) домішкою має вигляд [7]:

$$W_{CD}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{2^5 3^4 \pi^3 R_1^6 C^2 e^2 E_{PZ}^2 N_{CD}}{V \varepsilon_0^2 \hbar} \frac{1}{q^2} \delta(\varepsilon' - \varepsilon); \quad (21)$$

$$W_{ID}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{\pi e^4 Z_i^2 R_1^4 N_{ID} \gamma_{ID}^4}{2 \varepsilon_0^2 \hbar V} \delta(\varepsilon' - \varepsilon); \quad (22)$$

$$W_{ND}(\mathbf{k}, \mathbf{k}') = \frac{\gamma_{II} R_1}{2} \frac{20 \pi^2 N_{ND} \hbar^3}{V m^*{}^2 k'} \delta(\varepsilon' - \varepsilon), \quad (23)$$

де N_{CD}, N_{ID}, N_{ND} – концентрація центрів статичної деформації, іонізованих та нейтральних домішок відповідно; Z_i – кратність іонізації дефекту; m^* – ефективна маса носія заряду; $q = |\mathbf{k}' - \mathbf{k}|$; $C \approx 0.1$; γ_{II}

$B_1^{(1)}$ та $B_1^{(2)}$ НПО моди. В результаті можна отримати ймовірності переходу носія заряду при взаємодії з цими вітками коливань:

ня ПО моди і $E_2^{(1)}$ та $E_2^{(2)}$ коливання НПО моди. Відповідні вирази для ймовірності переходу носія заряду мають вид:

– підгоночний параметр, що визначає радіус дії близькодіючого потенціалу іонізованої домішки ($R_1 = \frac{1}{2} \sqrt{3 a_0^2 + c_0^2}$, $0 < \gamma_{II} \leq 1$); E_{PZ} – п'єзоелектрична константа, яка має вид $E_{PZ\parallel}$ або $E_{PZ\perp}$. Зауважимо, що в (23) було зроблене наступне припущення – радіус дії близькодіючого потенціалу нейтральної домішки рівний половині радіуса дії близькодіючого потенціалу іонізованої домішки (множник $\gamma_{II} R_1 / 2$).

3. ПОРІВНЯННЯ ТЕОРІЇ ТА ЕКСПЕРИМЕНТУ

Розрахунок компонентів тензора провідності проведено на основі формалізму точного розв'язку стаціонарного рівняння Больцмана [9]. Використовуючи цей формалізм, отримуємо додатковий підгоночний параметр $\gamma_{SS} N_{SS}$ (було покладено $\gamma_{SS} = 1$) для СД – механізму розсіяння. Параметри матеріалу, що використовувалися для розрахунку, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Параметри CdS, які використовувалися при розрахунку

Параметр напівпровідника	Значення
Постійна ґратки, a_0 (м)	4.1365×10^{-10} a
c_0 (м)	6.716×10^{-10} a
Ширина забороненої зони, E_g (eV)	$2.579-4.7 \times 10^{-4} T^2/(T+230)$ b
Густина, ρ (кг/м ³)	4.82×10^3 c, d
Швидкість звуку, (м/с)	
$v_{\perp}$	1.76×10^3 e
$v_{\parallel}$	4.25×10^3 e
Оптичний потенціал деформації, d_0 (eV)	6.9 f
Акустичний потенціал деформації, E_{AK} (eV)	3.3 g
Енергетичний еквівалент матричного елемента, E_P (eV)	21 h
Спін-орбітальне розщеплення, Δ (eV)	0.062 i
Частота оптичних коливань, (рад/с):	
коливання вздовж осі c_0	
A_1 (LO), ω_{LO}	5.71×10^{13} j
A_1 (TO), ω_{TO}	4.37×10^{13} j
$B_1^{(1)}$ (LO), ω_{LO}	2.46×10^{13} j
$B_1^{(2)}$ (LO), ω_{LO}	5.51×10^{13} j
коливання, перпендикулярні до осі c_0	
E_1 (LO), ω_{LO}	5.77×10^{13} j
E_1 (TO), ω_{TO}	4.56×10^{13} j
$E_2^{(1)}$ (TO), ω_{TO}	7.33×10^{12} j
$E_2^{(2)}$ (TO), ω_{TO}	4.77×10^{13} j
Компоненти п'єзoeлектричного тензора, (Кл/м ²)	
e_{13}	- 0.262 k
e_{33}	0.385 k
e_{15}	- 0.183 k

a – [10]; b – [11]; c – [12]; d – [13]; e – [14]; f – [15]; g – [16]; h – [17]; i – [18]; j – [19]; k – [20];

Порівняння теоретичних температурних залежностей рухливості електронів проводилося з експериментальними даними, представленими в роботі [3] для трьох зразків (зразки 2, 9, 10) сульфїду кадмію. Рівень Фермі визначався з рівняння електронейтральності для широкозонного напівпровідника n-типу (власна провідність нехтувалася) з донорами та компенсованими акцепторами:

$$n + N_A = \frac{N_D}{1 + 2 \exp\left(\frac{F - E_D}{k_B T}\right)}, \quad (24)$$

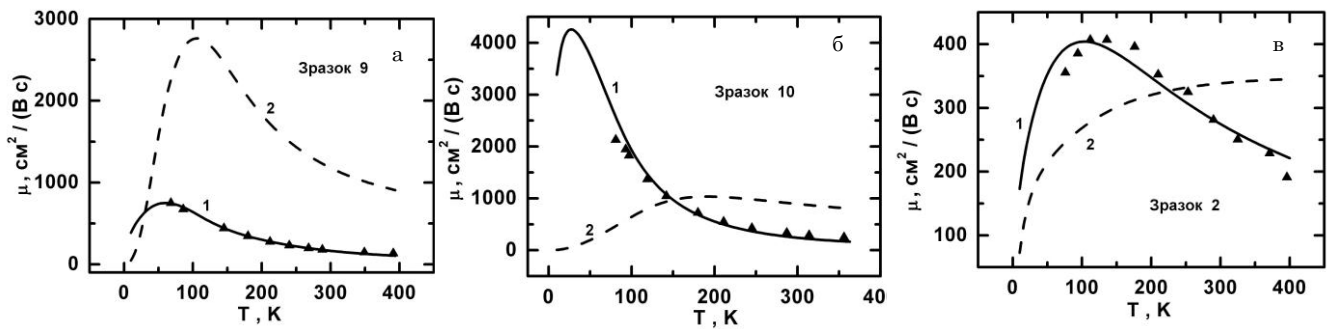
де N_D , N_A , E_D – концентрація донорів, акцепторів та енергія іонізації донорів відповідно, значення яких вибиралося згідно результатів роботи [3].

Теоретичні криві $\mu(T)$ для CdS представлені на

рис. 1. Суцільні лінії представляють криві, розраховані на основі близькодїючих моделей в рамках точного розв'язку рівняння Больцмана. В таблиці 2 представлені отримані значення параметрів розсіяння γ для різних механізмів розсіяння. Штриховими лініями представлені криві, розраховані на основі далекодїючих моделей розсіяння в наближенні часу релаксації. Відзначимо, що при розрахунках цих кривих використовувалися однакові механізми розсіяння носіїв заряду. Видно, що у всьому розглянутому інтервалі температур близькодїючі моделі розсіяння дають достатньо добре узгодження теорії та експерименту, тоді як наближення часу релаксації дає як якісне (зразки 2 та 10), так і кількісне відхилення теорії від експерименту в 2÷5 разів. Це свідчить про те, що близькодїючі моделі більш адекватно описують процеси розсіяння електронів в сульфїді кадмію у порівнянні з наближенням часу релаксації.

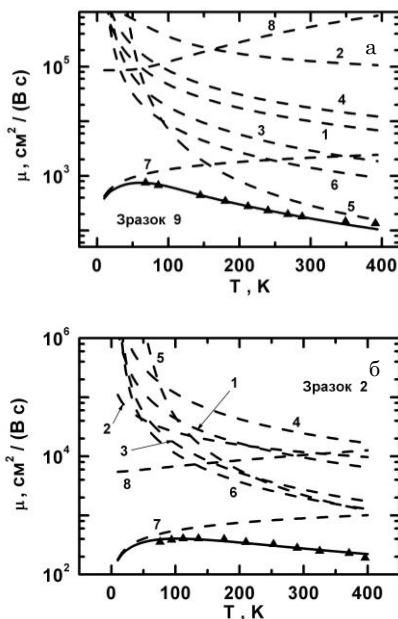
Таблиця 2 – Параметри γ для різних механізмів розсіяння

Зразок	γ_{PO}	γ_{PZ}	γ_{II}	$\gamma_{SS\ NCD}, \times 10^{-14} \text{ cm}^{-3}$
2	0.58	0.50	1.0	27.0
9	0.72	0.52	1.0	12.0
10	0.70	0.53	1.0	1.3

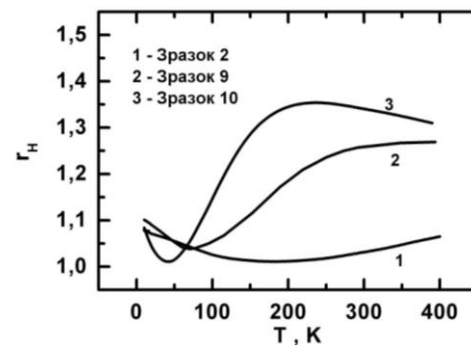

Рис. 1 – Температурні залежності рухливості електронів в CdS з різною концентрацією домішок. 1 – близькодючі моделі розсіяння; 2 – далекодіючі моделі розсіяння (наближення часу релаксації)

Для оцінки ролі різних механізмів розсіяння на рис. 2 штриховими лініями представлені відповідні залежності. Видно, що за низьких температур ($T < 150$ К) основним механізмом розсіяння є розсіяння електронів на потенціалі статичної деформації (крива 7). За більш високих температур ($T > 150$ К) домінуючим стає розсіяння на полярних оптичних (крива 5) та п'єзооптичних (крива 6) фононах. Решта механізмів розсіяння – таких як розсіяння на неполярних оптичних фононах, розсіяння на акустичних та п'єзоакустичних фононах, нейтральних та іонізованих домішках – дають знехтувано малий внесок.

Рис. 2 – Внесок різних механізмів розсіяння в рухливість електронів в CdS. Суцільна крива – змішаний механізм розсіяння, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 – АК, ІД, НПО, ПАК, ПО, ПОП, СД, НД механізми розсіяння відповідно

Рис. 3 – Температурна залежність фактору Холла електронів в CdS

На основі отриманих параметрів розсіяння була розрахована температурна залежність Холл-фактору електронів, яка представлена на рис. 3. Видно, що мінімуми на цих кривих відповідають переходу від одного механізму розсіяння за низьких температур (СД – розсіяння) до іншого механізму за високих температур (ПО та ПОП – розсіяння). Цей перехід спостерігається при тим вищій температурі, чим більша концентрація центрів статичної деформації.

4. ВИСНОВОК

На основі принципу близькодії розглянуто процеси розсіяння електронів на різного типу дефектах ґратки в кристалах сульфїду кадмію. Встановлено достатньо добру узгодженість теорії та експериментальних даних у дослідженому інтервалі температур. Показано, що близькодючі моделі більш адекватно описують процеси розсіяння електронів в сульфїді кадмію у порівнянні з далекодіючими моделями.

Подвижность электронов в сульфиде кадмия

О.П. Малык¹, В.М. Родыч², Г.А. Ильчук²¹ *Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра напівпровідникової електроніки, пл. Св. Юра, 1, 79013 Львів, Україна*² *Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра фізики, ул. Ст. Бандеры, 12, 79013 Львів, Україна*

Рассмотрены процессы рассеяния электронов на ближкодействующем потенциале, обусловленном взаимодействием с полярными и неполярными оптическими фононами, пьезоэлектрическими и акустическими фононами, центрами статической деформации, заряженной и нейтральной примесью в кристаллах CdS с концентрацией примеси $\sim 5.6 \times 10^{16} \div 8.7 \times 10^{17} \text{ см}^{-3}$. Рассчитано температурную зависимость подвижности и Холл фактора электронов в интервале $10 \div 400 \text{ К}$.

Ключевые слова: Явления переноса, Рассеяние носителей заряда, Сульфид кадмия.

Electron Mobility in Cadmium Sulfide

O.P. Malyk¹, V.M. Rodych², H.A. Ilchuk²¹ *Lviv Polytechnic National University, Semiconductor Electronics Department, 1, St. Yura Sq., 79013 Lviv, Ukraine*² *Lviv Polytechnic National University, Physics Department, 12, S. Bandera Str., 79013 Lviv, Ukraine*

The processes of the electron scattering by the short-range potential caused by the interaction with polar and nonpolar optical phonons, piezoelectric and acoustic phonons, static strain centers, ionized and neutral impurities in CdS crystals with impurity concentration of $\sim 5.6 \times 10^{16} \div 8.7 \times 10^{17} \text{ cm}^{-3}$ are considered. The temperature dependences of the electron mobility and Hall factor in the temperature range of $10 \div 400 \text{ K}$ are calculated.

Keywords: Transport phenomena, Charge carrier scattering, Cadmium sulfide.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. D.M. Meysing, C.A. Wolden, M.M. Griffith, H. Mahabuduge, J. Pankow, M.O. Reese, J.M. Burst, W.L. Rance, T.M. Barnes, *J. Vac. Sci. Technol. A* **33**, 021203 (2015).
2. H. Moualkia, G. Rekhila, M. Izerrouken, A. Mahdjoub, M. Trari, *Mat. Sci. Semicon. Proc.* **21**, 186 (2014).
3. B. Pödör, J. Balazs, M. Harsy, *phys. status solidi a* **8**, 613 (1971).
4. O.P. Malyk, *Mater. Sci. Eng. B* **129**, 161 (2006).
5. O.P. Malyk, *Physica B* **404**, 5022 (2009).
6. O.P. Malyk, *Diamond Relat. Mater.* **23**, 23 (2012).
7. O.P. Malyk, *Can. J. Phys.* **92**, 1372 (2014).
8. C.F. Klingshirn, B.K. Meyer, A. Waag, A. Hoffmann, J. Geurts, *Zinc Oxide. From Fundamental Properties Towards Novel Applications. Springer Series in Materials Science*. Vol. **120**, Chap. 2. (Springer-Verlag: Berlin, Heidelberg: 2010).
9. O.P. Malyk, *WSEAS Trans. Math.* **3**, 354 (2004).
10. H. Sova, *Solid State Sci.* **7**, 73 (2005).
11. A. Imada, S. Ozaki, S. Adachi, *J. Appl. Phys.* **92**, 1793 (2002).
12. *Handbook of Chemistry and Physics* (Ed. by C. Hodgman) (Chemical Rubber Publishing Company Co.: Cleveland, Ohio: 1962).
13. N.Kh. Abrikosov, V.F. Bankina, L.V. Poretskaya, L.E. Shelimova, E.V. Skudnova, *Semiconducting II-VI, IV-VI and V-VI Compounds, Plenum*, 27 (New York: 1969).
14. J. Wicksted, M. Matsushita, H.Z. Cummins, T. Shigenari, X.Z. Lu, *Phys. Rev. B* **29**, 3350 (1984).
15. A. Blacha, H. Presting, M. Cardona, *phys. status solidi b* **126**, 11 (1984).
16. D.L. Rode, *Semiconductors and Semimetals*. Vol. **10**, Chap. 1 (Eds. by R.K. Willardson, A.C. Beer) (Academic Press: New York, San Francisco, London: 1975).
17. S.Zh. Karazhanov, L.C. Lew Yan Voon, *Semiconductors* **39**, 161 (2005).
18. O. Goede, D. Hennig, L. John, *phys. status solidi b* **96**, 189 (1979).
19. A. Debernardi, N.M. Pyka, A. Göbel, T. Ruf, R. Lauck, S. Kramp, M. Cardona, *Solid State Commun.* **103**, 297 (1997).
20. I.B. Kobiakov, *Solid State Commun.* **35**, 305 (1980).